https://doi.org/10.24271/garmian.76 http://garmian.edu.krd

پرۆژەی بەجینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال
ڕێگاری یاسایی پێویست لەبەردەم دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەکان ,ڕۆڵی نەتەوە یەكگرتووەكان , ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی و داواكاری گشتی نێودەوڵەتی چییە...؟

گـــۆران حســـــێن ئـــەحـــمـــەد
ماجستیر لە یاسای تاوان (قانون جنائی) لەزانكۆی سیراكس (Syracuse University) لە ویلایەتە یەكگرتووە كانی ئەمریكا/نیۆرك

پـــێـــشـــەكـــی

جینۆساید, لەبەر ئەوەی تاوانیكی نێونەتەوەییەو ئەنجامێكی ترسناكی هەیە,بۆیە لە یاسایی نێودەوڵەتاندا بە پەیمانێكی تایبەت وگەلی بەڵگەنامەی تر لە جیهاندا قەدەغە كراوە. ئەم تاوانە تاوانێكی سەربەخۆیە و لێپرسینەوەی نێودەوڵەتی دەكەوێتە ئەستووی تاوانكارانی لە هەموو جیهاندا. دەبێت چەمك و مانای جینۆساید بە تەواووی روونبكرێتەوە كارێكی زۆرو لێكۆڵینەوەییەكی بەرفراوانی دەوێت تاكو لەبەر رۆشنایی یاسایی نێودەوڵەتی ئەركان و خەسڵەتی ئەو تاوانە روونبكەینەوە بگەینە ئەو دەرئەنجامەی كە تاوانی جینۆساید لە دژی گەلی كورد ئەنجامدراوە تاكو بتوانێن پاڵپشتێكی نێودەوڵەتی بۆ برەخسێنین.

ئەوەش ئەو مافە بە گەلی كورد ڕەوا دەبینین كە داوا بكات لە كۆمەڵگای نێودەوڵەتی لەبەرپرسیارێتی تاوانی نێونەتەوەیی گەلی كورد خۆشنەبن, بۆ ئەوەی گەلی كورد وەك هەر گەلێكی تر داكۆكی لە ماڧ ڕەوایی خۆی بكات و بەئاشتی هێمنی لەسەر خاكی خۆیی بچیت تاكو پەرە بە ژیانی سیاسی و ئابووری و كۆمەڵەیتی و كلتووری بدات. دەبێتە فاكتەرێكی بەهێز لە سەر ئاستی نێونەتەوەیی كە گەلی كورد بە درێژایی مێژوو كەوتووەتە بەر شالاوی جینۆساید و ئەنفال و تاوانی كوشتن و ماڵ وێرانكردن.

زۆر مەبەست بوو لەم باسەدا بكۆڵینەوە لە رووی یاسایی نێودەوڵەتی و UN و دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەكان و ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی و ڕۆڵی داواكاری گشتی نێودەوڵەتی و جارنامەی مافەكانی مرۆڤ چۆن دەبێت سەبارەت بە ناساندنی تاوانی كۆمەڵكوژ گەلی كورد وەك جینۆساید لەسەر ئاستی نێونەتوەیی. پێویستە سزایی توندی ئەو دەسەلأت و لایانە بدرێت كە بەرنامە ڕێژی یان پشتگیری یان بەشداری یان پاڵپشتیكەردەبن بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید, چونكە تاوانیكی زۆر گەورەو ترسناكە لەسەر ئاستی نێونەتەوەیی, لەلایەكی ترەوە كۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەبێت هەمشە

هەوڵبدات بۆ بەربەندكردنی ئەو جۆرە تاوانە چونكە ماڤ بوونی ژیان و گوزەران و مانای بوونی مرۆڤایەتی دەخاتە ژێرپرسیارەوە. پاش پرۆسەی ئازای عێراق لە ساڵی 2003 چەند گۆرانكاریەك روویاند.

1-تاوانی جێنۆساید گەلی كورد لەسەردەمی سەرۆكی پێشووی عیراق صدام حسێن روویدا, لەسەر دادگایكردنی كۆمەڵكوژی دوجەیل, لەلایەن دادگای باڵای تاوانەكانی عیراقەوە حوكمی ئیعدامی بۆ دەرچوو, لەگەل تەها یاسین ڕەمەزان و عەواد بەندەر و بەرزان تكریتی ئیعدام كران.

2-ڕۆژی 2007/6/24 هەمان دادگای باڵای تاوانەكانی عێراق حوكمی ئیعدامی بۆ علی حسێن مجید ناسراوە بە (علی كیمیاوی) و (سوڵتان هاشم) وەزیری بەرگری ڕژێمی پێشووی عێراق (صدام) دەركرد.

بەشـــی یەكەم

چەمكی جینۆساید و تاوانی كۆمەڵكوژی (جینۆساید)

چەمكی جینۆساید لە رووی زمانەوە لە دوو ووشە پێكهاتووە:

1-ووشەیەكی گریكی **Genose** واتە ڕەگەز, بنەچە.

2- وشەیەكی لاتینی **Caeder** واتە كوشتن- فەوتاندن.

بە لێكدانی هەردوو ووشەكە (Genocide) پێك دێت, واتە كۆمەڵكوژی یان كوشتنی بنەچە. لەبەر ئەوە ئەو تاوانە دژی ماڤ مرۆڤە و تێكدەری ئاشتی و ئاسایش و ژیانی مرۆڤایەتیە, بۆیە هەر نەك وولاتی تاوانكار بەڵكو ئەو كەسانەش بەئەنجامدانی تاوانی جینۆساید تاوانبار دەكرێن لێپرسینەوەی یاسایی نێونەتەوەی دەكەوێتە ئەستۆیان.

كۆمەڵەی گشتی ڕێكخراوە نەتەوە یەكگرتووەكان پشت بە بەندی شەشەمی دادگای نۆرنبێرگ دەبەستێت كە (جینۆساید, واتە ڕەتكردنەوەی سەرجەم ماڤ بوونی كۆمەڵی مرۆڤایەتی, ڕەفزكردنی دانپێدانانە بەماڤ بوون, سووكایەتی كردنە بەمرۆڤایەتی و ژیانێكی قەرەنەبوو دروستدەكات و سەرجەم كلتووری شارستانی مرۆڤایەتی دادەماڵێت.

هەروەها پەیمانی قەدەغەدەكردنی تاوانی جینۆساید وسزا خستنە سەر تاوانكارانی لە 1948/12/9 لە ڕێكخراوی نەتەوە یەكگرتووەكان تایبەتكرا بە تاوانە نێونەتەوەییەكانەوە. لەو بارەیشەوە لە 1951/5/28 دادگای نێودەوڵەتی ڕایگەیاند (هۆی دانانی ئەو پەیماننامەی نەتەوە یەكگرتووەكان كە جینۆساید محكوم بكات وسزای بخاتە سەر وەك تاوانیك لەیاسایی نێودەوڵەتی.

هەروەها بەندی 19 پرۆژە یاسایی بەرپرسیارێتی دەوڵەت کەلیژنەی یاسایی نێودەوڵەتان دایناوە هەر ڕەفتارێکی دەوڵەت کەپابەندێتییە نێودەوڵەتییەکان بشکێنێت، ئەوە ڕەفتارێکی یاسایی دژ بەیاسا نێودەوڵەتییەکانە.جینۆساید تەنها فەوتاندنی کۆمەڵ خەڵکێکی دیاریکراو یان ڕەگەزی یان ئاینی نیە بەڵکۆ چەند جۆرێکی تری هەیە:

1-**جینۆسایدی فیزیکی (بەدەنی)**: کوشتن بەهەر جۆرێك بێت. ئیعدامکردن، گوولله بارانکردن,هێرشی سەربازی و بەکۆمەڵ کوشتن,بەکارهێنانی چەکی قڕکردن وەك کیمیاوی و فسفۆرو ژەهرکردن....هتد.

2-**جینۆسایدی بیۆلۆژی**: بەربەندکردنی هەر کۆمەڵە مرۆڤێك لەپێشکەوتن لەزیادبوون، وەك بەربەندکردنی منداڵ بوون و زیادکردن، یان لەیەکدابڕکرنی پیاو ئافرەت بۆ ماوەییەکی دووروو درێژ یان دابڕکردنی منداڵ لە دایك و باوك.ئەم جۆرە جینۆسایدە لە شاڵاوی ئەنفال جێبەجێکرا لە ساڵی 1988.

3-**جینۆسایدی کلتووری- نەتەوەیی**: وەك قەدەغە کردنی زمان و ڕۆشنبیری و شێواندنی مێژوو,فەوتاندنی تایبەتمەندی نەتەوەی و نەهێشتنی یەکێتی هاوبەشی نێوان خەڵك. هەروەها وێرانکردنی شوێنەوارە دێرینەکان وەك رووخانی پەیکەرو ئەشکەوت و موزەخانە و گەرەك و گەرماو بازاڕو مزگەوت و کلێساو هەموو شوێنەوارێك کە پاشماوەی کۆن یان نوێی بێت، بەرهەمی ژیانی ئەو خەڵکە بێت.

4-**جینۆسایدی ئابووری**: واتە وویرانکردنی سامان و سروشت و بەرووبوومی ناوچەکان، تالأنکردن و فەرهووتکردنی ماڵ و سامانی خەڵك. جگە لەوە رێژەی مردن بەهۆی نەبوونی خۆراك و ئاوو دەرمان و پێداویستیە سەرەتاییەکانی تر، زیادبوونی نەخووشی و دەبێتە هۆی کۆچکردنی خەڵکەکەی لە ناوچەیکەوە بۆ ناوچەیەکی تر. ئەوەش دەبێتە هۆی لە دەستدانی داب و نەرێتی کۆمەلأیەتی و فەوتاندنی کەلتووری نەتەوەیی.

هەروەها لەناوبردنی ناوچەکان وویرانکردنی ئابووری تاوانێکی تری لێدەردەچێت پێدەڵێن ئیکۆساید (Ecocide) واتە، بە لەوتاندن و وویرانکردنی ژینگە ناسراوە و دەبێت هۆی لە دەستدانی بوونی مرۆڤایەتی لە سەر زەوی کەبە پێی خاڵی یەکەمی پەیماننامەی ساڵی 1977 ئاماژەی پێداوە لەقەدەغەکردنی ئامرازی جەنگدا دەڵی (هەموو وولأتانی بەشداربوونی ئەم پەیماننامەیە پەنا نەبەنە بەر ئامرازەکانی جەنگ، یان هەر ئامرازێك زیان بگەیەنێت بە ژینگە)

جەنگی شێواندنی ژینگە دەبێتە هۆی بێۆساید (Biocide) واتە فەوتاندنی ژیان، کاریگەری دەبێت نەك لەسەر مرۆڤایەتی بەڵکو لەسەر هەموو گیانلەبەرێکیش بە پێی سروشتی خۆی.

بەندی شەشەمی پەیمانی ساڵی 1948 دا هاتووە (دەبێت بە دادگاییەکی ئەووڵاتە کە تاوانەکەی لێئەنجامدراوە دادگای بکرێت یان دادگاییەکی جنائی نێونەتەوەیی سزا بدرێت).

بە گوێرەی راپۆرتی لیژنەی ماف مرۆڤ لە UN ,1993/31 لە خاڵی 97 و 103 جینۆساید لە دژی گەلی کورد کراوە. هەروەها ڕاپۆرتی لیژنەی ماف مرۆڤ لە UN لە ساڵی 1993 جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە بەڵگەنامەیەکی زۆری ڕژێم دەستی بەسەردا گیراوەو بەڵگەی تەواوی جینۆسایدی کوردستان تێدا باسکراوە. پەرلەمانی ئەوروپا لە بڕیارێکی تایبەت دەربارەی مافەکانی گەلی کوردکە لە 1992/6/16 بلأوی کردۆتەوە داوا لە UN و ووڵاتانی کۆمەڵەی ئەوروپی دەکات بە ووردی چاودێری مافەکانی گەلی کورد لەئاستی نێونەتەوەی بکەن, ئەوەش دەمانگەینێتە ئەم ئەنجامە:

1-کوشتاری بەدەنی خەڵکی کوردستان کراوە, بە ئیعدامکردن و گوولەبارنکردن, بەکارهێنانی ئامرازی جەنگ بەتایبەتی چەکی کیمیاوی ژەهر.

2-کوردستان ووێرانکراوەو سیاسەتی تعریب کردنیش جێبەجێکراوە.

3-ئابووری کوردستان ووێرانکراوە گەماروویەکی توندی خراوەتە سەر هەرێمی کوردستان.

4-ووێرانکردنی دیهاتەکان و جێگەی دێرین و مێژووییەکان, بوونەتە هۆی فەوتاندنی کەلتووری نەتەوەی.

5-کەلتوور و شترستانی کورد بە تەواوی ووێرانکراوە, بەتایبەتی ئۆردوگای زۆرە ملێ کە ژیان و باردۆخی خەڵکی زۆر خراب بوون.

تـــاوانی کـــۆمـــەڵـــکـــوژی

بە پێی ماددەی شەش لە سیستەمی بنەرەتی داداگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا ڕژێمی پێشووی عیراق تاوانی کۆمەڵکوژی لە دژی گەلی کورد ئەنجامداوە, کەهەندێك لەسەرکردەی دەوڵەتە دیکتاتۆرەکان ئەنجامی دەدەن لەدژی گەلەکەیان یان دەوڵەتانی دەرواسێ یاخود لەلایەن چەند گروپێکی توندرەوە ئەنجام دەدرێت بەمەبەستی کوشتنی خەڵکی بێتاوان بەبیانووی سیاسی تائفی,ئایینی, مەزهەبی, رۆشنبیری,سیاسی, یان نەتەوەی. ئەم تاوانە بەپێی یاسا نێودەوڵەتیەکان دەتوانرێت بەتاوانی کۆمەڵکوژی هەژمار بکرێت چونکە سەدان خەڵکی بێتاوان تێدا کۆمەڵکوژ دەکرێت پاشان لەگۆری بەکۆمەل دەنێژرێن..بۆ ئەوەی بەتاوانی کۆمەڵکوژی (جینۆساید) بناسرێت ئەم تاوانە دەبێت چەند روکنێکی یاسایی هەبێت.[1]

بەپێی ماددەی دوو لەمیساقی نەتەوە یەکگرتووەکان سەبارەت بەنەهێشتنی تاوانی کۆمەڵکوژی تاوانێکی گەورەی ئەنجامدراوە پێویستە لەسەر دەوڵەتانی نەتەوە یەکگرتووەکان کاری یاسایی پێویست ئەنجام بدەن, بۆ ئەوەی بەتاوانی کۆمەڵکوژی دابنرێت پێویستە ئەم تاوانانەی خوارەوە ئەنجامدرابێت:

1–دەبێت تاوانی کوشتنی بەکۆمەڵ ئەنجامدرابێت یان کوشتنی چەند ئەندامێکی کۆمەڵێك.

2–زیان گەیاندن بە کۆمەڵە کەسێك کەنیشتەجێ شوێنیکی دیاریکراون.

3–ملکەچ بوونی دانشتوانی ناوچەیەکی دیاریکراو لەژێر بارودۆخێکی ترسناکدا و هەروەها رووخاندن و سووتاندنی ماڵ و موڵکیان بەشێوەی تەواوەتی..

4–هەستان بە ئەنجامدانی تاوان بە شێوەی ڕە می کردن و شاردنەوەیان لە گۆری بە کۆمەڵدا.

5–گواستنەوەی کچ و زن و منداڵ و پیاو لەشوێنێکەوە بۆ شوێنیکی ترو کوشتنیان بەشێوەی نایاسایی و ترسناك کە نەگونجاو بێت لەگەڵ یاسا نێودەوڵەتیەکاندا..

6–بەشەریکی الاصلی دادەنرێت ئەگەر هەرکەسێك تاوانی کۆمەڵکوژی ئەنجامدابێت یان فەرمانی کردبێت یان بڕیاری دابێت بۆ هاندانی کۆمەڵەکەسێك بەمەبەستی کوشتنی بەکۆمەڵ.

بە پێی یاسا نێو دەوڵەتییەکان دەتوانرێت ئەو تاوانانەی کە ڕژێمی پیشووی عیراق صدام حسێن ئەنجامیدا لە دژی گەلی کورد دەکرێت بەتاوانی کۆمەڵکوژی دابنرێت, چونکە تاوان ئەنجامدراوە بەپێچەوانەی یاساورێسا نێودەوڵەتیەکانە. تاوانی کۆمەڵکوژی دادەنرێت بە یەکێك لەتاوانە گەورەو ترسناکەکان چونکە کۆمەڵە خەڵکیکی دیاریکراو تێدا دەکوژرێت و لەگۆری بەکۆمەڵدا دەشاردرێنەوە.[2] ئەم جۆرە تاوانە بەگوێرەی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان بەتاوانی کۆمەڵکوژی دادەنرێت و ئەو دادگایە پێویستی کردووە لەسەر پۆلیسی نێودەولەتی کەلایەنی جێبەجێکرا و بەپێی یاسای نێوەدەوڵەتیەکان دەبێت تاوانبار دەست بەسەر بکرێت و رووبەرووی دادگای نێودەوڵەتی بکرێتەوە, چونکە یەکێك لە ئامانجەکانی یاسا بریتیە لەرێکخستنی کۆمەڵگا و پاراستنی موڵك و ماڵی هاوڵاتیان,هەروەها پەیوەندییەکی بەهێز دروستدەکات لەنێوان کۆمەڵگاو دەوڵەتدا یان پەیوەنییەکی نێودەوڵەتی رێك دەخات لە نێوان دوو دەوڵەت یان زیاتر.[3]

دووەم: روکنی معنوی/ العلم والاارادە:

کاتێك تاوانێك ئەنجام دەدرێت پێویستە چەند روکنێکی تیدا بێت بۆ ئەوەی بەتاوانی کۆمەڵکوژی بناسرێت, دەتوانرێت تاوانی کۆمەڵکوژی کە دژی گەلی کورد ئەنجامدرا بەتاوانی نێودەوڵەتی دابنرێت چونکە تاوانێکی گەورەو ترسناکی بەمەبەست بووە, واتە ئەو کەسەی کەدەسەلاّتێکی بەرزدایەو فەرمان دەکات یان پشتگیری دەکات لە کۆمەلە کەسێکی دیاریکراو بۆ ئەنجامدانی ئەم تاوانە بەتەواوی دەزانیت

و درك (العلم و الارداه) دەكرێت بەوەی كەئەو تاوانە ئەنجام دەدرێت لەگەل یاساوڕێسا نێودەوڵەتیەكاندا ناگونجێت.

هەروەها ئەو كەس و لایەنانەی كەبەشداری دەكەن لەم تاوانی كۆمەڵكوژییە, بەتەواوی ئاگادارن لەوەی ئەو تاوانە بە پێی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان و یاسایی سزادانی ناوخۆی ناگونجێت و پێچەوانەی یاسایە وبەلأم هەرئەنجامی دەدەن چونكە لەبارێكی ئاسایی پلان وبەرنامەی خۆیان رێكدەخەن و ئەو فكرەیە لای خۆیان خۆشەویست دەكەن و بڕیاری دەدەن بۆ كوشتنی بەكۆمەڵ.[4]

سێهەم: روكنی دەولی:

یەكێكی تر لەروكنەكانی تاوانی كۆمەڵكوژی ئەنفال بریتیە لەروكنی دەوڵەت, واتە لە دەوڵەتەكەدا دەبێت لەدەسەلأتێكی بالأ و مەرسومێكی تایبەت فەرمان دەربكرێت بەمەبەستی كوشتنی خەڵكی بێتاوان بەشێوەی كۆمەڵكوژی,هەروەها ئەوكەسەی كەفەرمان دەردەكات بۆ كارێك كەبەتاوان دادەنرێت پێویستە لەكەسێكی بالأدەست و خاوەن دەسەلأتێكی بەهێزی وولأتەوە فەرمانەكە دەرچووبێت, ولەلایەكی ترەوە ئەو تاوانەی كەئەنجامدەدرێت دەبێت لەتاوانانە بێت كە لەماددەی پێنج میساقی نەتەوە یەكگرتووەكان ئاماژەی پێدرابێت دەبێت ئەوكارەی دەكرێت پێچەوانەی یاسا نێودەوڵەتیەكان بێت.[5]

بەشی دووەم

ئەركانی تاوان و تاوانی دژی مرۆڤایەتی

ئەركانی تاوان:

1-**بابەتی تاوان**: بابەتی تاوانی جینۆساید بەندە بە پەیوەندی نێوان وولأتان لە داكۆكییكردنی هەر گروپێكی نەتەوەیی,رەوشتی, رەگەزی یان ئاینی, ئەوەش بریتیە لە قڕكردنی نەتەوەیی, كلتووری و ئابووری. لەتاوانی جینۆساید تاوانلێكراو بریتییە لە گەل یان هەر گروپێكی مرۆیی بەكەرەستەو پێداویستییەكانی ژیان و بوونی ئەو گەلە یان ئەو گروپە مرۆڤە. وەك وێرانكردنی شارو دیهات و سەرچاوەكانی ژیان... هتد.

2-**تاوانكار**: بریتیە لە كەسانی فەرمانبەر یان كەسانی ئاسایی كە سیاسەتێك یان فەرمانێكی ئاسایی جێبەجێدەكەن بەمەبەستی فەوتانی بابەتی تاوانەكە.

3-**لایەنی بابەتی جینۆساید ئەم كارانە دەگرێتەوە:**

یەكەم:جێبەجێكردنی تاوان یان نەكردنی كە ببێتە هۆی ئەنجامدانی جینۆساید.

دووەم:ئەنجامی تاوانكار: كە ببێتە هۆی تەواو كردنی تاوانەكە كە جینۆسایدە, وەك ئەو كارانەی كە یاسای نێودەوڵەتییەكان پێشێل دەكەن و ئاشتی دەشێوێنن.

سێهەم: پەیوەندی هۆكارانە لە نێوان كارو ئەنجامدا.

چوارەم:شوێن, كات, باردۆخ, شێوەو ئامرازی ئەنجامدانی تاوانی جینۆسایدە, ئەوانیش پەیوەند نین بەسەردەمێكی دیاریكراوەوە, چونكە جینۆساید لە سەردەمی شەرو ئاشتیشدا جێبەجێدەكرێت, بەڵام لە شوێنێكی دیاریكراودا, وولاَتیك یان ناوچەیكی دیاریكراو.

هەروەها لە بەندی شەشەمی رێكخراوی نەتەوە یەكگرتووەكان هاتووە (ئەگەر ئەندامی UN بە شێوەی سیستیماتێك دەستووری نەتەوە یەكگرتووەكانی پێشیلكرد, كۆمەڵی گشتی دەتوانێت لەسەر راسپاردەی ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی دەریبكات).

كۆمەڵەی گشتی رێكخراوی نەتەوە یەكگرتووەكان لە بڕیارنامەی 545 لە 1952/2/5 دا بڕیار دەدات (بەندێك بۆ جیگیركردنی ئەو پرنسیپە وا لە دەستووری رێكخراوەكەدا هاتووە دیاریكراوە, لە چوار چێوەی پەیمانێكی نێو نەتەوەیی لەبارەی ماف مرۆڤەوە جێگیر بكات).

بەندی 73 ی دەستووری UN جەخت لەسەر هەمان پرینسیپ دەكات و وولاَتان پابەند دەكات بەدەستپێكردنی پەرەپێدان و دابینكردنی ژیان و گوزەران هەتا لەتوانادا بێت لە چوار چێوەی ئاشتی و ئاسایشی نەتەوەی تا گەلانی ئەوهەرێمە لە بوواری سیاسی و ئابووری و زانست و كۆمەلاَیەتی پێشبكەون.

بۆیە وولاَتە داگیركەرەكانی كوردستان دەكرێت بە دوو لایەن:

1-شكاندنی ئەو پابەندێتییە نێو نەتەوەییە كە لەئەستۆیانە واتە دەست بەكارنەكردن (الامتناع عن الفعل).

2-پراكتیكردنی جینۆساید لە دژی كورد, ئەمەیان رەفتاری نادروست و كاری دژ بە یاسا نێودەوڵەتییەكانە (القیام بالفعل).

یاساناسی سویسری ی.بلیۆنچلی دەڵی(**ئەگەر پێشێلكردنی یاسایی نێودەوڵەتان وەك مەترسییەك هەڕەشەی لە ئاسایشی گشتی كرد, ئەوە نەك وولاَتی تاوانلێكراو, بەڵكو هەموو ئەولایەنیانەی هێزی بەكاریان هێنا لەداكۆكیكۆدنی یاسایی نێودەوڵەتیدا, دەبێت دژ بەوكارەبن وگرنگی بەدابینكردنەوەو سەقامگیركردنەوەی سیستەمی یاسایی بن**).

تاوانی دژی مرۆڤایەتی

لە ماددەی حەوتەم سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا هاتووە و باسی چۆنیەتی ئەم جۆرە تاوانە کردووە. تاوانی دژی مرۆڤایەتی یەکێکە لەو تاوانەی کەدەوڵەت یان گروپێك لەناو دەوڵەتێك ئەنجامیدەدات بە پێچەوانەی یاساورێسا نێودەوڵەتیەکانەو لەم جۆرە تاوانەدا بەسەدان خەڵکی بێتاوانی تێدا دەکوژرێت.[6]

زووۆر جار ئەم جۆرە تاوانە روودەدات بە بیانووی سیاسیی یان کۆمەلأیەتی یان ئاینی، کاتووری، زمان، یان تائفی، رژێمی بەعس لە ساڵی 1988بەهەزاران کەسی کوشت و لە گۆری بەکۆمەڵ شاردیەوە. تاوانی دژی مرۆڤایەتی بیروبۆچونێکی نویٚ بوو لە یاسای نێودەوڵەتیدا، چونکە تاوانی بە(قصده)، تاوانی کۆمەڵکوژییە، دوورخستنەوەی کۆمەڵە کەسێکی دیاریکراوە لەسەر موڵك و ماڵی خۆیان و بردن و تالأن وسووتاندنی بەشێویەکی زۆر ناشارستانی و دوور لە بەهاو داب و نەریتی کۆمەڵگا.، ئەم جۆرە تاوانە لە یاسای سزادانی عێراقی و دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا دەتوانرێت بەتاوانی مرۆڤایەتی هەژماربکرێت. هەندیٚ جار دەست بەسەر کۆمەڵە کەسێکی دیاریکراودا دەگیرێت و وەك کۆیلە بەکاردەهێنرێت یان دەفرۆشرێن بەئەندامان و لایەنگرانی گروپێکی دیاریکراو. ئەم جۆرە تاوانە چەند روکنێکی دیاریکراوی هەیە.[7]

یەکەم: روکنی ماددی:

ئەم جۆرە تاوانە بە یەکێك لەتاوانە دڕندەکان و ترسناکەکان دادەنرێت کە بەرامبەر بەخەڵکی بێتاوان ئەنجامدەدرێت و ژن وپیاو منداڵ وکچ و کور بەشێوەی هەڕەمەکی دەکوژرێت و لەگۆری بەکۆمەل دەشارێتەوە. بە پێی سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان کەلەماددەی 7 بڕگەی یەك هاتووە کەهێرشێکی بەرفراونەو لەدژی کۆمەڵە کەسێکی دیاریکراو ئەنجامدەدرێت بەمەبەستی کوشتن بەهۆکاری سیاسی،دینی،تائفی،ڕۆشنبیری، نەتەوەی. بۆ ئەوەی روکنی ماددی جێبەجێبکرێت دەبێت ئەم تاوانە ئەنجامبدرێت.

1-کوشتنی بەئەنقەست.

2-کۆمەڵکوژی، ئەم جۆرە تاوانە بریتیە لەکوشتنی بەکۆمەڵی خەڵکی بێتاوان وریٚگەنەدان بەگەیشتنی خواردن و دەرمان و پێداویستی تایبەت و سەرەتایی.

3-دوورخستنەوەی دانیشتوان لە جێگایەکەوە بۆ جێگایەکی تر، دوور لەدەسەلأت و هێزی سەربازی و پاشان بازرگانی بەبەندکراوەکانەوە فرۆشتنیان یان بەکۆیلەکردنیان،ئەمەش بە پێچەوانەی یاساوریسا نێودەوڵەتیەکانە.

4–لێدان و بەندكردنی بەندكراوەكان بە شێوەیك دوور بێت لە هەموو بەهاو ئاداب وداب ونەریتی كۆمەڵگا.

5–لاقەكردن, ئەم جۆرە تاوانە یەكێكە لەو تاوانە ترسناكەكان زۆرجار گروپە توندرەوەكان ئەنجامی دەدەن بەرامبەر بەبەندكراوەكان, ڕژێمی پێشووی عێراق صدام حسێن ئەم جۆرە تاوانەی ئەنجامدا بەرامبەر بە گەلی كورد وچەندین كچی لاقە كرد یان فرۆشتنیان بەنرخێكی زۆر هەرزان بەئەندام ولایەنگرانی خۆیان یان بەدەوڵەتانی دەرواسیّ.[8]

دووەم: روكنی معنوی. (العلم والارادە)

كاتێك تاوانی دژی مرۆڤایەتی ئەنجامدەدرێت دەبێت ئەو دەوڵەتەی یان ئەوگروپەی تاوانەكە ئەنجامدەدات زۆر بەئاسانی دركی بەوەكردبێت كەئەوكارەی ئەنجامی دەدات تاوانە بەپێی یاسا نێودەوڵەتیەكان,رژیمی پیشووی عیراق(بەعس) زۆر باش دەیزانی ئەوكارەی كە ئەنجامی دەدات تاوانێكی زۆر گەورەیە و پێچەوانەی ریساو یاساو ئاداب و نەریتی كۆمەڵگای نێودەوڵەتیەو دەرواتە چوارچێوەی تاوانە نێودەوڵەتیەكان و بەتاوانی دژی مرۆڤایەتی هەژمار دەكرێت و لەگەڵ سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان. بەڵام هەر سوور بوون لەسەر ئەنجامدانی چونكە ئەو بیروبۆچوونەی لای خۆیان خۆشەویست كردبوو چون بتوان كۆمەڵكوژ بكەن و بەرنامەی تەواویان بۆدارشتبوو بۆ لەناوبردنی زمان و كلتور و كوشتنی خەڵكی بێتاوان.[9]

بەشی سێهەم

ئەو هـۆكـارانە چـین كەرێـگـرن لەبـەردەم دادگـــای تــاوانە نێـودەوڵە تـیـیەكـان بـۆ بـەجینۆسـایـد ناساندنی تاوانی ئەنفال

به گوێرەی سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان لەماددەی 31 و33 دا هاتووە دادگای نێودەوڵەتی دەسەلاّت و یاسا جێبەجێدەكات بەسەر كەسی سروشتی (الشخص التبيعى), واتە ئەم دادگایە كاردەكات لەسەر ئەو تاكانەی كەتاوانی كۆمەڵكوژی و تاوانی دژی مرۆڤایەتی و تاوانی جەنگ ئەنجامدەدەن, لەبەرئەوەیە سروشتیەكی تاكەكەسی هەیە نەك كۆمەڵ, لێكۆڵینەوەیەكی تاكەكەسی ئەنجامدەدات بەسیفەتی تاك. دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان بەردەوام دەسەلاّت و ڕێساویاسایی خۆی جێبەجێدەكات بەسەر ئەو كەس ولایەن و گروپانەی كەتاوانی نێودەوڵەتی ئەنجادەدەن وسزایان دەدات.[10]

واتە ئەم دادگایە دەتوانێت لەڕێگای پۆلیسی نێودەوڵەتیەوە تاوانباران دەست بەسەربكات لەهەرجێگایەك خۆی حشار دابێت یان نابێت کەسی تاوانبار لە وولاٌتەکەی خۆیەوە سەفەربکات بۆ وولاٌتیکی تر بۆهەر مەبەستێك بێت, ئایا ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی و نەتەوە یەکگرتووەکان و بە ئەندام نەبوونی دەوڵەتی عیراق لە دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەکان لە لایەك و هەرێمی کوردستان کەدەوڵەتێکی سەربەخۆ نییە لەلایەکی ترەوە, ئەوانە هۆکاران لەبەردەما دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەکان تاکو تاوانی ئەنفال وەك جینۆساید بناسرێنێت, ئەم باسە لە دەروازەی دووەم روونکراوەتەوە.[11]

دەروازەی دووەم

بەشی یەکەم

ئە نجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی

پەیوەندی نێوان دادگای تاونە نێودەوڵەتیەکان بەئە نجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتیەوە؟

یەکەم: ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بە یەکێك لەبەهێزترین دەزگا جێبەجێکارەکانی ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان دادەنرێت بۆ گرتنەبەری رێکاری یاسای پێویست لەدژی دەوڵەتان یان گروپێکی دیاریکراو لە کاتی ئەنجامدانی تاوان, چونکە ئەنجومەن دەتوانیٚ سەرجەم ئەوتاوانانەی کە لەماددەی 5 میساقی نەتەوەیەکگرتووەکاندا هاتووە ڕەوانەی دادگای بالاٌی تاوانە نێودەوڵەتیەکانی بکات لەسەر ئەساسی بەندی حەوتەمی نەتەوە یەکگرتووەکان, هەروەها دەتوانێت سکالاٌ تۆماربکات لەبەردەم دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا ئەگەر داواکاری گشتی ئامادەی تێدا نەبوو هەستی بەگرتنە بەری رێکاری یاسایی چونکە ئەنجومەن سیفەتیکی بەردەوامی هەیە.[12] بە پیٚ ماددەی (25) لە میساقی نەتەوە یەکگرتووەکان هەموو دەوڵەتانی ئەندامی نەتەوە یەکگرتووەکان دەبێت پابەند بن بە بڕیارەکانی ئەنجومەنی ئاسایش.[13]

بە پێی ماددەی(28 بڕگەی 1) ئەنجومەنی ئاسایش دەتوانی دەست وەربداتە هەر کێشە و گیروگرفتێکەوە کە روودەدات لە جیهاندا بە پییٚ ماددەی(13 بڕگەی ب)لە سیستەمی بنەرەتی دادگای نێودەوڵەتی هاتووە دادگا دەتوانی رێکاری یاسایی ئەنجامبدات سەبارەت بەو تاوانەی کە لەماددەی پێنج دا ئاماژەی پێدراوە,یان داوا بکات بە پێکهێنانی دادگایەکی تایبەتمەند لەناوخۆی وولاٌتەکەدا کە تاوانی بەرامبەرکراوە.[14] هەروەها بە پێی ماددەی (16) لەسیستەمی بنەرەتی دادگای نێودەوڵەتی هاتووە بە بڕیاری ژمارە (1721,1722) ساڵی 2006 , ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی دەتوانیٚ بۆ ماوەی یەك ساڵ رێکارە یاسایەکان سەبارەت بەتاوانێك رابگرێت لە دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاند لە ژێر بەندی حەوتەمی میساقی نەتەوە یەکگرتووەکاندا, لەماوەی ئەو ساڵەدا ناتوانرێت سکالاٌی جنائی تۆمار بکرێت

له دادگای تاوانه نێودەوڵەتیەكان تاكو ئەنجومەنی ئاسایش به بڕیارێك ڕێگە دەدات بۆ ئەنجامدانی ڕێكاری یاسایی.[15]

بۆ ئەوەی ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بتوانێت سكالاّ تۆمار بكات لەبەردەم دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكاندا دەبێت ئەوتاوانە روویدا لەمادەی پێنج میساقی نەتەوەیەكگرتووەكاندا ئاماژەی پێدرابێت لەوانە (تاوانی كۆمەڵكوژی,تاوانی دژی مرۆڤایەتی و تاوانی جەنگ.[16] بۆئەوەی تاونێك بتوانرێت لە دادگای تاونە نێودەوڵەتیەكاند سیفەتی یاسایی و هێزی یاسایی خۆی هەبێت پێویستە ئەوتاوانە یەكێك لەم دووخاڵەی لای خوارەوەی تێدای بەدیی هاتبێت:

1-بەگوێرەی سیستەمی بنەرەتی دادگای باڵای تاوانە نێودەوڵەتیەكان و نەتەوەیەكگرتووەكان دەبێت ئەو تاوانە روویداوە لەو جۆرە تاوانانە بێت كەلەماددەی پێنج میساقی نەتەوەیەكگرتووەكاندا هاتووە (تاوانی كۆمەڵكوژی,تاوانی دژی مرۆڤایەتی وتاوانی جەنگ).

2-بەپێی هەمان سیستەمی سەرەوە دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان دەتوانێ كاری یاسایی پێویست ئەنجامبدات لەتاوانەی لەدوای ساڵی (2002) ەوە روویانداوە.[17]

هەروەها بیروبۆچوونی جیاواز هەیە لەنێوان مشرعی نێودەوڵەتی سەبارەت بەناردنی دۆسیەك بۆ دادگای تاوانە نێودەولەتیەكان لەڕیگای ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتیەوە :

أ- هەندێك لە شارەزایانی نێودەوڵەتی دەڵێن نابێت ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی دەست بخاتە كارەكانی دادگاوە چونكە دەسەڵاتەكانی ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی دژیەك دەوستێت لەگەڵ دەسەڵاتەكانی دادگای نێودەوڵەتی و مەترسی ئەوەی هەیە كێشەكە بەلارێدا ببرێت .

ب- دەوڵەتە زلهێزەكانی ئەنجومەنی ئاسایش بەتایبەتی روسیا وئەمریكا دەتوانن ماف ڤیتو بەكار بهێنن لە ئەنجومەنی ئاسایش.[18]

ت- هەروەها ئەنجومەن دەوری ئاشتی و ئاسایشی نێودەوڵەتی فەراهەم دەكات لە جیهاندا نەوەك دەوری سكالاّكار بگێڕێت.

پ- هەروەها هەندێك لە مشرعی نێونەتەوەیی دەڵێن دەبێتە هۆی لە دەستدانی مصداقیەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەكان لەسەر ئاستی جیهاندا.

ج- هەروەها هەندێك لە فقهای نێودەوڵەتی دەڵێن لەبەرژەوەندی ئەنجومەنی ئاسایشە كە دەست وەرنەداتە ناو دادگا, چونكە هەندێك جار دادگا رەفزی ئەو داواییە دەكات كە لەلایەن ئەنجومەنەوە ئاراستە كراوە, ئەمەش دەبێتە هۆی لە دەستدانی متمانەی ئەنجومەنی ئاسایش نێودەوڵەتی.[19]

ح- لەلایەکی ترەوە هەندێك لە فقهای نێودەوڵەتی لەوباوەڕەدان هیچ کیشەیەك دروست نابێت ئەگەر بێت و هەندێك لەدەسەلأتەکان بدرێت بەئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بۆ ئەنجامدانی ڕێکاری یاسایی پێویست سەبارەت بە تاوانە نێودەوڵەتییەکان.

خ- لەدادگەری پێشووتر،ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی دەسەلأتیکی بالأی هەیە بۆ پێکهێنانی لیژنەیەکی لێکۆڵینەوە و دادگای تایبەتمەند بۆ دادگایکردنی تاوانبارانی جەنگ و ئەو کەسانەی تاوانی دژی مرۆڤایەتییان ئەنجامداوە وەك ئەوەی لە (یوگسلافیاو ودارفۆرو ڕواندا و بۆروندی) روویدا.[20] بەلأم ڕەنگە ئەنجومەنی ئاسایش جارێکی تر دادگای تایبەتمەند پێکنەهێنێت لە عیراق سەبارەت بە دۆسییەی تاوانی ئەنفال چونکە لە دوای پرۆسەی ئازادی عێراق ئەو دادگاییە دروستکراو کاری یاسایی خۆی ئەنجامدا لە سزادانی تاوانبارانی کۆمەڵکوژی ئەنفال.

سێهەم:

بۆ ئەوەی لائحەیکی یاسایی پیشکەش بە ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بکرێت سەبارەت بە تاوانی کۆمەڵکوژی گەلی کورد (ئەنفال) پێویستە لەسەر دەوڵەتی عێراق و هەرێمی کوردستان کە رێکاری یاسایی ئەنجامبدەن بەلأم حکومەتی هەرێمی کوردستان مافی ئەوەی نییە داوا یان سکالأ تۆمار بکات لە ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بۆ ئەنجامدانی ڕێکاری یاسای پێویست بۆ ئەوەی تاوانی ئەنفال بەتاوانی جینۆساید بناسرێت، چونکە هەرێمی کوردستان ئەندام نییە لە نەتەوەیەکگرتووەکان و وادادەنرێت کە سیادەی دەوڵەتی نیە و باوەڕ پێکراونییە لە نەتەوە یەکگۆتووەکان و ئەنجومەنی ئاسایش.[21] هەر سکالأیەك یان داواکارییەك کە حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەنجامی بدات بە گوێرەی سیستەمەی بنەرەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتی و ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بەبیَ بنەما دادەنرێت و بەهیچ شێوەیەك هێزی یاسایی پێویستی نییە تاکو بخرێتە بەرنامەی کار بۆ ئەنجامدانی کاری یاسایی پێویست، لەلایەکی ترەوە دەبێت هەموو ئەندامانی هەمیشەی و ناهەمیشەی ئەنجومەنی ئاسایش ڕەزامەندی دەربڕن.

بەندی 26 پەییمانی ڤیەنا دەربارەی ڕێککەوتنامەی نەتەوەیی لە 1969/5/24 مەسەلەی هاوئاهەنگی یاسایی ناوخۆی و یاسایی نێودەوڵەتان دێتە پێشەوە دەبێت رەچاو بکرێت).

هەروەها پرۆفیسۆر بۆتیکێڤیچ دەڵێ (پیویستە میکانیزمی هاوئاهەنگی یاسایی ناوخۆی دەوڵەت و یاسایی نێونەتەوەیی و لەگەل میکانیزمی کۆنترۆڵکدرنی یەکانگیری بنەماکانی هەردوو سیستەمی یاسایی یەکتر تەواو بکەن)[22].

بەشــی دووەم
ڕۆڵـــی داواکـــاری گشــــتی نێـــودەوڵـــەتـــی

بەپێی ماددەی (15,18,19,54,61,72) لە سیستەمی بنەڕەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەکاندا بەڕێوەبەرایەتی سەرتایی لەسەر بنەمای داواکاری داواکاری گشتی ماف دەرکردنی بڕیارو فەرمانی گرتنی یان ئامادەبوونی تاوانباری هەیە لەبەردەم دادگا, ئەنجومەنی ئاسایشی دەبێت ڕەزامەند بێت بۆ دەستنیشانکردنی داواکاری گشتی نێودەوڵەتی بۆ ئەنجامدانی لێکۆڵینەوە لەو تاوانەی ئەنجامدەدرێت بەپێی ئەو زانیارییە بنەڕەتیانە کە لەلایەن دادگای نیودەوڵەتیەوە کۆدەکرێتەوە.[23] هەروەها لە بڕگەی 2 هەمان ماددەی سەرەوە داواکاری گشتی نێودەوڵەتی دەتوانی لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی تەواو بکات لە هەموو ئەو زانیاریانەی کە پێشکەش دەکریت لەلایەن دەزگاکانی نەتەوە یەکگرتووەکان یان ئەو دەوڵەتەی کە تاوانەکەی تێدا کراوە یان لەلایەن ڕێکخراوە حکومەی و ناحکومییەکان.[24]

هەروەها بەپێی سیستەمی بنەڕەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا لە بڕگەی 4 لە هەمان ماددەی سەرەوە لە دوای ووردبوونەوە لێکۆڵینەوە وپێشکەشکردنی داواکارێکە و پێدانی زانیارییەکان بە دادگا,داواکاری گشتی ماف ئەوەی دەبێت لیکۆڵینەوە ئەنجامبدات ئەگەر دادگا ڕەزامەندی دەربریبوو سەبارەت بەو داواکارییەی پێشکەش دەکرێت.

پێویستە لەسەر حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی عێراق لە ڕێگای ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی یان داواکاری گشتیەوە کاری یاسایی ئەنجام بدەن,چونکە بە پێی ماددەی پازدە و هەژدە لەسیستەمی بنەڕەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا مافێکی تەواو دەدات بەداواکاری گشتی نێودەوڵەتی کە هەستێ بە لیکۆلینەوە لەبەردەم دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا پاش بەدەستهێنانی ڕەزامەندی دەزگای سەرەتایی (تمهیدی) کرا لەدادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان. بە پێی ماددەی (86) لە سیستەمی بنەڕەتی دادگادا هاتووە داواکاری گشتی نێودەوڵەتی دەتوانی لێکۆڵینەوە ئەنجامبدات لە هەرێمی دەوڵەتیك بنیاد لە سەر ئەحکامەکانی هاوکاری دەوڵەتان و یارمەتی دادوەری.[25]

هەروەها بە پێی ماددەی 13 لە سیستەمی بنەرەتی دادگادا هاتووە پێویستە دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان هەستی بە ئەنجامدانی ڕێکارەکانی لێکۆڵینەوەی سەرەتایی لە ڕێگای داواکاری گشتیەوە بۆ دەرکەوتنی ڕاستی تاوانەکان ئەگەر داواکاری کرا لەلایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی یان لەلایەن دەوڵەتەکەوە کە تاوانی تیدا ئەنجامدراوە یان لایەن داواکاری گشتیەوە داواکرا بەمەبستی لێکۆڵینەوە لەتاوانێك, لەم کاتەدا داواکاری گشتی ماڤ ئەوەی هەیە بە شێوەی ڕاستەوخۆ لێکۆڵینەوە ئەنجامبدات.[26] هەروەها بە پێی ماددەی 14 لەسیستەمی بنەرەتی دادگادا هاتووە تەنها دەوڵەتانی ئەندامی دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەکان دەتوانن داوای داواکاری گشتی بکەن بەمەبەستی لێکۆڵینەوە لەو تاوانانەی کە لەماددەی 5 میساقی نەتەوە یەکگرتووەکان هاتووە.[27]

بەڵام بە پێی ماددەی (53) لە سیستەمی بنەرەتی دادگا هاتووە,ئەگەر بڕیار درا بنەماییەکی ڕاستی و دروستی نییە لەبوونی تاوانیك کە روویدا بیت ئەوە پێویستە بەڕێوەبەرایەتی تمهیدی ئاگادار بکرێتەوە ئەگەر لێکۆڵینەوە لە بەرژەوەندی دادپەروەری نەبوو یان بنەمایەکی بنەرەتی نەبوو یان کات گونجاو نەبوو بۆ لێکۆڵینەوە یان تەمەنی تاوانبار نەگەیشتبووە تەمەنی لێپرسراوی یاسایی.[28] لەلایەکی ترەوەی هەندێك لەدەوڵەتانی نەتەوەیەکگرتووەکان ڕەزامەند نین لەسەر ئەوەی کە دادگای باڵای تاوانە نێودەوڵەتیەکان ڕۆڵی تەواو بدات بەداواکاری گشتی نێودەوڵەتی بۆ ئەنجامدانی لێکۆڵینەوە و تۆمارکردنی سکاڵا لەسەرووی هەموویانەوە ئەمریکا و روسیا لەبەر ئەم هۆکارانەی لای خوارەوە:

1-هەندیك لەدەوڵەتانی جیهان بەتایبەتی ئەرجەنتین و ئەڵمانییا ڕازین لەسەرئەوەی داواکاری گشتی نێودەوڵەتی ڕۆڵی تەواوی هەبێت بەمەبەستی لێکۆڵینەوە و تۆمارکردنی سکالا لە دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەکان سەبارەت بەو تاوانەی کە روودەدات کە لە ماددەی پێنجی میساقی نەتەوەیەکگرتووەکاندا هاتووە, چونکە داواکاری گشتی ناتوانی ڕۆڵی تەواو بگیرێت لە کۆکردنەوەی بەڵگە لە شوێنی تاوان.

2-بەپێی بیروبۆچوونی روسیاوئەمریکا سەربەخۆی داواکاری گشتی نێودەوڵەتی پێویست نییە سەبارەت بەکێشە نێودەوڵەتییەکان, چونکە پێدانی ئەم دەسەلاتە بەداواکاری گشتی کاریگەری دەبێت لەسەر بەرەوە پێشچوونی ڕێکاری یاسای پێویست لەدادگا لەلایەك و, کۆکردنەوەی بەڵگە و وەرگرتنی ووتەی شاهید و فەرمانی گرتنی تاوانباران لەلایەکی ترەوە چونکە لەدەسەڵاتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکانە نەوەك داواکاری گشتی نێودەوڵەتی.[30]

لە سیستەمی بنەرەتی دادگا نەهاتووە بەشێوەیەکی روون و ئاشکرا کەدەسەڵاتی تەواو بدرێت بەداواکاری گشتی نێودەوڵەتی وەك رۆشتنی بۆ شوێنی تاوان و کۆکردنەوەی بەڵگەو وەرگرتنی ووتەی شاهیدەکان و دابینکردنی کەسانی پسپۆروشارەزا چونکە لە دەسەڵاتی داواکاری گشتی نێودەوڵەتی

نیە,بەپێچەوانەوە ماڤ ئەوەی هەیە کە لائیحەی یاسایی بنوسێت و پێشکەشی دادگای بکات بەڕەزامەندی ئەنجومەنی ئاسیش و ئەو دەوڵەتەی کە تاوانەکەی تێدا ئەنجامدراوە.[31]

3-ئەگەر بێت و ئەو دەوڵەتەی کەتاوانەکەی تێدا ئەنجامدراوە توانایی ئەوەی نەبێت کە بەڵگەی تەواو بخاتەبەردەم داواکاری گشتی, ئەوە بەڵگەی ئەوەیە کە تاوانەکە نەگەیشتووەتە پلەی ترسناکی, دەوڵەتەکە کەمتەرخەمە لە پێشکەشکردن و کۆکردنەوی بەڵگەو وەرگرتنی ووتەی شاهیدەکان.

4-هەندێك لەدەوڵەتانی تر لەسەرووی هەموویانەوە دەوڵەتانی عەرەب لە نەتەوەیەکگرتووەکان دەڵێن گونجاو نیە دەسەڵاتی تەواو بدرێت بەداواکاری گشتی نێودەوڵتی بەمەبەستی لێکۆڵینەوە تۆمارکردنی سکالاٌ,بەلاٌم هەندێك لەدەوڵەتانی عەرەب دەڵین گونجاوە ڕۆڵێکی گرنگ بدرێت بەداواکاری گشتی ئەویش بەڕەزامەندی ئەنجومەنی ئاسایش و ئەو دەوڵەتەی کەتاوانەکەی تێدا ئەنجادراوە و پێویستە ڕەزامەندی بەرێوەبەرایتی سەرتایی (تمهیدی) وەربگیرێت لەدادگای بالاٌی تاوانە نێودەوڵەتیەکان.[32]

5-بەپێی ماددەی (15 بڕگەی 1) و ماددەی (13 بڕگەی ج) کە لەسیستەمی بنەرەتی دادگادا هاتووەو دەسەلاٌت دەدات بەداواکای گشتی نێودەوڵەتی بەمەبەستی لێکۆڵینەوە وتۆمارکردنی سکالاٌ. ئەگەر دەوڵەتی عێراق ببیت بەئەندام لە دادگای بالاٌی تاوانە نێودەوڵەتیەکان لەوکاتەشدا ناتوانرێت سکالاٌ تۆمار بکات چونکە کێشەی گەورەی بۆدروست دەبێت لەرووی یاساییەوە.[33]

6- بە پێی ماددەی 125 لەسیستەمی بنەرەتی دادگا, ئەو دەوڵەتەی کە داواکاری پێشکەش دەکات بۆ بوون بە ئەندام, دەبێت ڕەزامەنی سەرۆکی نەتەوە یەکگرتووەکانی بە دەستهێنابێت. هەروەها بەپێی ماددەی 126 بڕگەی 2 لەسیستەمی بنەرەتی دادگادا هاتووە هەردەوڵەتێك دەیەوێت ببیت بە ئەندام لە دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا دەبێت داوا بکات لە ئنجومەنی ئاسیش و ڕەزامەندی وەربگرێت.[34]

دەبێت داواکاری پێشکەش بکات و لەماوەی 60 ڕۆژ وەلاٌم دەدرێتەوە ئایا ڕەزامەندی لەسەر دراوە یان داواکارێکە دوور خراوەتەوە. ئەگەر بێت و دەوڵەتی عێراق نیازی ئەوەی هەبێت ببێت بەئەندام لە دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان لە ئیستادا ئەوە ماڤ ئەوەی نیە سکالاٌ تۆمار بکات لەدادگای نێودەوڵەتی بۆ گرتنەبەری ڕێکاریی یاسایی پێویست بەمەبەستی بەجینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال چونکە ئەم تاوانە پێش ساڵی 2002 روویداوە کە لەماددەی 126 لەسیستەکی بنەرەتی دادگادا ئاماژی پێداوە.[35]

بەشی چوارەم

ڕۆڵـی حکومەتی هەرێمی کوردستـان سـەبارەت بەگـرتنـەبـەری ڕێکـاریی یاسـایی پیـێویست بـۆ بەجینۆسـاید ناسـاندنی تـاوانی ئەنفال

پێویستە لەسەر حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەم هەنگاوانە بگرێتە بەر بەمەبەستی بە جینوساید ناساندی تاوانی ئەنفال:

یەکەم: کۆکردنەوەو ئامادەکردنی بەڵگە.

کۆکردنەوەی بەڵگە بەیەکێك لە گرنگترین ئەوکارانە دادەنرێت کەحکومەتی هەرێمی کوردستان پێویستە ئەنجامی بدات,هەروەها رۆیشتن بۆ شوێنی رووداوەکە بۆئەوەی هەموو ئەو بەڵگەو شوێنەوارانە بکرێت بە دۆکۆمێنت و بەڵگەی تەواو لەسەر ئەو کەس ولایەنانەی کەتاوانەکەی ئەنجامداوە, ووتەی شاهیدەکان و ئەوانەی لەرووداوەکە بەزیندوو دەرچوون و ڕزگاریان بووە,لەلایەکی ترەوە پێویستە هەرێمی کوردستان لیژنەیەکی پسپۆر دروستبکات لەکەسانی نێودەوڵەتی بۆئەوەی بتوانن هەموو بە دۆکومینت و بەڵگانە پاکێج بکات و کۆیانبکاتەوە کەپێویستە پێشکەشی نەتوە یەکگرتووەکان و ئەنجومەنی ئاسایش و دادگا بکرێن.

دووەم: پەیوەندی لەگەڵ حکومەتی بغداد.

بەپێی سیستەمی بنەرەتی دادگا هەردەوڵەتێك کە ئەندامە لەدادگای باڵای تاوانە نێودەوڵەتیەکان ماف ئەوەی سکاڵاتۆماربکات لەسەر ئەوکەس و لایەن و گروپانەی کە تاوان ئەنجامداون لەناوخاکەکەیدا. بەڵام حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان بەپێی سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان ماف ئەوەیان نییە سکاڵا تۆمار بکەن, چونکە ئەندام نین لە دادگا, لەلایەکی ترەوە حکومەتی هەرێمی کوردستان و دەوڵەتی عێراق هیچ جێگاو پێگەیەکیان لە دادگای نێودەوڵتی نییە. هەرێمی کوردستان ئەندام نیە لەنەتەوەیەکگرتوەکان ,واتە دەوڵەت نیە تاوەکو بتوانێت داوابکات لەئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بۆ ئەوەی ڕێکاری یاسایی پێویست ئەنجامبدات.[36]

دەبێت حکومەتی هەرێمی کوردستان هەماهەنگی تەواوی هەبێت لەگەڵ حکومەتی بغداد بۆ کۆکردنەوەی بەڵگە,لە وەرگرتنی ووتەی شاهیدەکان,دۆکومێنتکردنی ئاساری دوای رووداوی کۆمەڵوژیی تاوانی ئەنفال,چونکە حکومەتی بغداد دەتوانێت داوا یان سکاڵا بکات لەئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بەمەبەستی بەجینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال ولیکۆڵینەوەی پێویست ئەنجام بدات سەبارەت بەتاونی کۆمەڵکوژی گەلی کورد.

دەوڵەتی عێراق بەسیفەتی ئەوەی سیادەی دەوڵەتی هەیە و ئەندامە لە UN, دەتوانێت داوا بکات لە نەتەوە یکگگرتووەکان تاوەکو هاوکاربن لەگەڵ حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ گرتنەبەری ڕێکاری یاسایی پێویست لەدادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان.

دەروازەی سیـــــێـــــەم

بەشی یەکەم

ڕێککەوتنامەی قەدەغە کردنی تاوانی کۆمەڵکوژی و سزادانی دانی لەسەرئە نجامدانی

کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکانن بە بڕیارێکی خۆی (96-د لە 11 کانونی 1946 دا دەرچووە کە جینۆساید تاوانێکە بەپێی یاسا نێودەوڵەتیەکان و لەسەر ئەمانەڕێککەوتن:

بەندی یەکەم:

لایەنی ڕێککەوتنەکە بڕوایی دێنن بەوەی کە جینۆساید ئەگەر لەکاتی ئاشتی یان شەڕدا ئەنامدرابێت ئەوە تاوانێکە بەپێی یاسا نێودەوڵەتی و پەیمانی قەدەغە کردنی و سزادانی ئەوکەسانەی ئەنجامیانداوە یان بەشدار بوونە یان هەوڵدان بۆ ئەنجامدانی جینۆساید.

ڕایدەگەینن کە نەتەوە یەکگرتووەکان بە پێی ئەو بنەماو مەبەستانە کە لە بڕوانامەکە دیاری کراون پەیوەستن بەپشتگیریکردنی نێوان دەوڵەتان و هاوکارییکردنی دەوڵەتان لەبەدواداچوون و گرتن و تەسلیمکردنەوە و سزادانی کەسانی تاوانبار بەئەنجامدانی تاوانەکانی جەنگ و تاوانەکانی دژی مرۆڤایەتی.[37]

1-تاوانەکانی جەنگ وتاوانەکانی دژ بەمرۆڤایەتی لە هەردەوڵەتێك یان هەرێمیك ئەنجامدرابن, پێویستە لێکۆڵینەوەی تێدا بکرێت,ئەو کەسانەی کە بەڵگەی ئەوەیان لە سەر هەیە کە تاوانە ناوبراوەکانیان ئەنجامدابێت, جێگای بەدواداچوون و وەستاندن و دادگایی کردنن.

2-هەردەوڵەتێك مافی دادگاییکردنی هاولاتیانی خۆی هەیە بەهۆی تاوانەکانی کۆمەڵکوژی و تاوانی جەنگ و تاوانی دژی مرۆڤایەتی.

3-دەوڵەتان یارمەتی یەکتر دەدەن لە لێکۆڵینەوە بەدواداچوون و گرتن ودادگاییکردنی ئەوانەی کە گومانیان لێدەکرێت کە بابەتی وەك ئەم تاوانەیان ئەنجامدا بێت.

4-بەپێی حوکمەکانی بەندی (1) لە جاڕنامەی پەنابەریی ئیقلیمی کە لە 14 ی کانونی 1967 دا دەرچووە, نابێت دەوڵەتان پەنایی هیچ کەسێك بدەن کە گومانی تەواوی لێدەکرێت بە ئەنجامدانی تاوانی دژی ئاشتی یان تاوانی جەنگ یاخود تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی.

بەشی دووەم

لایەنە باشەكانی حكومەتی عێراق بۆ بوون بە ئەندام لە دادگای تاوانە نێودەوڵەتییەكان..

سەرەڕایی زۆری كۆت وبەند لەبەردەم دەوڵەتی عێراق سەبارەت بەداواكردن لەئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بۆ تۆماركردنی سكالاَ لەبەردەم دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان بەمەبەستی بەجینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال,حكومەتی عێراق دەتوانێت ببێت بەئەندام لە دادگای نێودەوڵەتی بۆئەوەی جارێكی تر تاوانی كۆمەڵكوژی و تاوانی دژی مرۆڤایەتی روونەدات لە عێراق.[38]

دەتوانرێت لایەنە باشەكانی بخرێتە روو لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا:

1-پابەند بوونی دەوڵەتی عێراق بۆ هاوكاریكردنی دادگای تاونە نێودەوڵەتیەكان. سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان دەوڵەتانی ئەندام بەتەواوی ملكەچ دەكات بۆ گرتنەبەری ڕێكاری یاسایی پێویست لە دژی هەر حكومەت و لایەن و گروپێك كە بیەوێت تاوانی كۆمەڵكوژی ئەنجامبدات. ئەگەر دەوڵەتی عێراق ببێت بەئەندام لە دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكاندا بەئاسانی دەتوانێت كاری یاسایی پێویست ئەنجامبدرێت لە هەر تاوانێكی كۆمەڵكوژی روودەدات لە عیراق.

2-پێویستە لەلایەن دەوڵەتی عێراق و حكومەتی هەرێمی كوردستانەوە هاوكاری تەواوی ئەندامانی نوێنەری UN و داواكاری گشتی نێودەوڵەتی و ڕێكخراوە حكومی و ناحكومێیەكان بكرێت بۆ ئەنجامدانی ڕێكاری یاسایی پێویست بەمەبەستی جێبەجێكردنی بریارەكانی دادگا, بۆبەجینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال.

3-ئەگەر دەوڵەتی عێراق ببێت بەئەندام لە دادگای تاونە نێودەوڵەتیەكان ئەوە زۆر بەئاسانی دەتوانرێت یارمەتی كەسانی پسپۆری نێودەوڵەتی بدرێت بۆكۆكردنەوەی بەڵگە و هەروەها بانگكردن وهێنانی شاهیدەكان بۆ بەردەم دادگای نێودەوڵەتی بۆئەوەی بۆدادگا بەتەواوی روونبێتەوە كە تاوانی كۆمەڵكوژی ئەنجامدراوە لە ساڵی 1988 لە دژی گەلی كورد.

4-بوون بەئەندام لەدادگای تاوانە نێودەوڵەتییەكان هۆكارێكی باش دەبێت بۆ دەوڵەتی عێراق لە كەمكردنەوەی تاوان, لەلایەكی تر روون دەبێتەوە بۆ ئەو گروپ ولایەنانەی ئەگەر بیانەوێت تاوانی كۆمەڵكوژی ئەنجامبدەن لە عێراق, چونكە بۆیان دەردەكەوێت كەتاوانباران دەبرێنە بەردەم دادگای نێودەوڵەتی بۆ سزادان و دادگایكردنییان.[39]

بەشی سێهەم

ئە نجام و پێشنیارەكان بۆ بەجینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال

1-بەپێ بڕگەی ب ماددەی 13 لە سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی دەسەلاَتی هەیە بۆ ئەوەی لیژنەیەكی پسپۆر دروستبكات بۆ لێكۆڵینەوە یان

سكالاٚ یان داوا بكات لەبەردەم دادگای نێودەوڵەتی یان لە تاوانی كۆمەڵكوژی كورد. نمونە كیشەی دارفۆر لەسوودان كە ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بەبڕیاری ژمارە 1593 ساڵی 2015 ڕەوانەی كرد بۆدادگای تاوانە نێودەوڵەتییەكان.

ئەگەر بێت و حكومەتی عێراق هاوكاری هەرێمی كوردستان نەكات لە گرتنەبەری ڕێكاری یاسایی پێویست بۆ بەجینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال لەسەر ئاستی نێونەتەوەیی ئەوە زۆر قورس و گران دەبیت بۆ هەرێمی كوردستان بەتەنها بتوانێت ئەوكارە ئەنجامبدات چونكە دەوڵەت نیەو ئەندامی دادگای نێونەتەوەیی نیە لەلایەكی ترەوە عیراق مەرج و سیفەتی سیادەی دەوڵەتی هەیە, بۆیە ئەنجومەنی ئاسایشی نێوەدەوڵەتی و دادگای باڵای تاوانە نیێودەوڵەتیەكان تەنها داواكاری ئەو لایەنە وەردەگرێت كەسیفەتی دەوڵەتی هەیە. دەبێت هەرێمی كوردستان بەفەرمی داوا بكات لەحكومەتی عێراق كەهاوكاری بكات سەبارەت بەتەواوكردنی ڕێكارە یاساییەكەن لەئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی ودادگا بۆ جینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال.

دەوڵەتی عیراق سیفەتی سیادەی دەولی هەیە لەگرتنەبەری ڕێكاری یاسایی پێویست سەبارەت بەجینۆساید ناساندنی تاوانی ئەنفال لە UN دادگای باڵای تاوانە نێودەوڵەتیەكاندا چونكە باشتر واییە ئەوكەسانەی كەتاوان ئەنجامدەدەن ببرێنەبەردەم دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەكان لەبەرئەوەی ئەم دادگاییە دوورە لەروحیەتی لایەنگرانی بۆ هیچ دەوڵەتێك و بەروحیەتی مەزهەب و تائفی بیرناكاتەوە وسورشتێكی نێودەوڵەتی هەیە نەك ناوخۆی.

2-حكومەتی هەرێمی كوردستان دەبێت هاوكاربێت بۆئەو پسپۆرو ڕێكخراوە نێودەوڵەتیانەی كەدەیانەوێت لێكۆلینەوە ئەنجام بدەن لەتاوانی كۆمەڵكوژی ئەنفال لەرووی كۆكردنەوی بەڵگە و وەرگرتنی ووتەی شاهیدەكان و دۆكۆمێنتكردنی سەرجەم ئاسارەكانی دوای تاوانەكە, چونكە ئامانج لە دادگای نێودەوڵەتی تەنها بۆ ئاسایش ودابینكردنی ئاشتی نێودەوڵەتی و پاراستنی گیانی هاوڵاتیانە لە بەرامبەر دەسەڵاتە توندڕەوەكان كە دەیانەوێت تاوانی كۆمەڵكوژی ئەنجام بدەن.

واتە هەرێمی كوردستان دەبێت كارئاسانی تەواوبكات بۆئەوەی سەرجەم بەڵگەو دۆكومێنتەكان بەشێوەی یاسایی تۆماربكرێت وگونجاوبێت لەپێشكەشكردنی لەبەردەم ئەنجومەنی ئاسایش ودادگا,چونكە ئەگەر بێت وئاساری دوای كۆمەڵكوژێك وەك خۆی دۆكۆمێنت نەكرێت ئەوە دادگا وئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بەتەواوی دۆسێكە ڕەد دەكاتەوە وئەوبەڵگانە وەرناگرێت چونكە وادادەنرێت ئەودەوڵەتە نەیتوانیووە بەڵگەی تەواو لە تاوانی كۆمەڵكوژێكە بخاتە روو.

واتە ئەگەر هەرێمی کوردستان توانای ئەوەی نەبێت بەتەواو بەڵگەکان دوکۆمێنت بکات و بیخاتەروو ئەوە لەوکاتەدا رەفز دەکرێت لەئەنجومەنی ئاسایش و دادگای تاونە نێودەوڵەتیەکان چونکە دادگا وای دادەنێ کەهەرێمی کوردستان عاجزە لەکۆکردنەوەی بەڵگەی تاوانی کۆمەڵکوژی ئەنفال وپسپۆرو شارەزا دەبێت ئەو ڕێکارە یاساییە ئەنجامبدات.

3-تۆمارکردنی سکاڵا لەبەردەم ئەنجومەنی ئاسایش و دادگا باشترین ڕێگایە بۆ بەجینۆسایدناساندنی تاوانی کۆمەڵکوژی ئەنفال, چونکە ئەم دۆسیە دەبێتە دۆسیەکی نێودەوڵەتی و سفەتێکی دەولی تایبەت وەردەگرێت, لەلایەکی ترەوە بەئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی دەڕوات و ڕەزامەندی لەسەردەدرێت,روون دەبێتەوە بۆدەوڵەتانی جیهان کە صدام حسێن تاوانی کۆمەڵکوژی لە دژی گەلی کورد ئەنجامداوە.

هەرێمی کوردستان دەبێت لەڕێگای بغدادوە داوایەك بەرزبکاتەوە بۆ دەوڵەتانی هەمیشەی و ناهەمیشەی ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بۆتۆمارکردنی سکاڵا لەدادگا یان لەڕێگای داواکاری گشتی نێودەوڵەتیەوە کاریاسایی پێویست ئەنجامبدات بۆ بەجینۆسای ناساندنی تاوانی کۆمەڵکوژی ئەنفال .

4-بەپێی ماددەی 15 بڕگەی 1 لەسیستەمی بنەڕەتی دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکاندا هاتووە کە داواکاری گشتی نێودەوڵەتی دەتوانێت دەست بەلێکۆڵینەوە بکات و سکاڵاتۆماربکات لەدادگای نێودەوڵەتی,حکومەتی هەرێمی کوردستان دەتوانێت بەهەماهەنگی لەگەڵ دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان و لەرێگای داواکاری گشتی نێودەوڵەتیەوە سکاڵا تۆماربکات لەبەردەم ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی و دادگا, چونکە دادگا باشترین وئاسانترین وەسیلەیە بۆگرتنی تاوانباران و دادگایکردنیان بەشێوەی دادپەروەرانە وجیاکردنەوەی کاری شەرعی وناشەرعی.

واتە دەبێت حکومەتی هەرێمی کوردستان هەستێت لە ڕێگای ئەنجومەنی ئاسایش و داواکای گشتی نێودەوڵەتیەوە ڕێکاری یاسایی ئەنجام بدات,لێرەدا دەبێت سەرجەم بەڵگەودۆکۆمێنتەکان کۆکرابێتەوە ئامادەکرابێت لەرووی یاساییەوە پاشان هێنانی داواکاری گشتی نێودەوڵەتی بۆکوردستان تاکو بتوانرێت گفتوگۆی لەگەڵ بکریتێ و سەرجەم بەڵگە یاساییەکان پێداچوونەوی بۆبکات و تاکو بەتەواوی رێکخرابێت بۆ پێشکەشکردن لەبەردەم ئەنجومەن و دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان.

ئەگەر بێت و بەڵگەکان سفەتی یاسایی خۆی وەرنەگرێت ئەوە دادگا ناتوانێت ئەوبەڵگانە وەربگرێت,چونکە وادادەنرێت ئەودەوڵەتە کەمتەرخەم بووە لەکۆکردنەوی بەڵگەگان لەشوێنی رووداوەکە(المسرح الجریمە) وپسپۆروشارەزایان نەیاتوانیووە بەڵگەی تەواو بخەنە روولەبەردەم دادگا بۆ

بەجینۆساید ناساندنی تاوانی کۆمەڵکوژی کەلەساڵی 1988 روویدا لە هەرێمی کوردستان ,لەلایەکی ترەوە دادگا وادادەنرێت کەتاوانەکە نەگەیشتووەتە ڕێژەی ترسناکی.

واتە ئەوتاوانەی ئەنجامدراوە نەگەیشتووە بەوەی کەبەتاوانی کۆمەڵکوژی دابنرێت یان مەرجەکانی تاوانی دژی مرۆڤایەتی وتاوانی کۆمەڵکوژی بەدی ناکرێت کە لەماددەی پێنج میساقی UN ئاماژەی پێداوە بۆیە هەرێمی کوردستان دەبێت زۆر بەووریایەوە بەڵگەکان کۆبکاتەوە دۆکۆمێنتی بکات ڕاستەوخۆ لەلایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی و دادگای تاوانە نێودەوڵەتیەکان قبووڵکراو بێت. لێرەدا هەرێمی کوردستان هەموو ڕێکارە یاساییەکان دەکات لەڕێگای ئەنجومەنی ئاسایش و داواکاری گشتی نێودەوڵەتییەوە.

Reference Book

1-Human Rights Watch. (1993) ‘Genocide in Iraq - The Anfal Campaign Against the Kurds.’ Available at: http://www.hrw.org/legacy/english/docs/2006/08/14/iraq13979_txt.htm. Ziad (2007) Defining Genocide: A legal and Social Perspective. [Internet] available at http://www.socyberty.com/Social-Sciences/Defining-Genocide-A-Legal-and-Social-Perspective.4232 accessed 28th April 2009.

–پرۆفیسۆر دکتور عمر مارف گوڵ,جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر رۆشنایی یاسایی نێودەوڵەتی,بلاۆکراوەی ئاراس ژمارە942,چاپی پێنجەم هەولێر 2010, لاپەرە 28.

2-Chalk, F., K. Jonassohn’s. (1990) The History and Sociology of Genocide: Analysis and CaseStudies, New Haven.

3-Gregory H. Stanton (2005) Genocides, Politicides, and Other Mass Murder Since 1945, With Stages in Internet] available at http://www.genocidewatch.org/genocidetable2005.htm (accessed 29th April 2009(

4-Kuper, Leo. (1982) Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century Yale University Press.

5- Power wrote that “the link between Hitler’s Final Solution and Lemkin’s hybrid term would cause endless confusion for policymakers and ordinary people who assumed that genocide occurred only where the perpetrator of atrocity could be shown, like Hitler, to possess an intent to exterminate every last member of an ethnic, national, or religious group.” Samantha Power, A Problem from Hell: America and the Age of Genocide New York: Basic Books, 2002), p. 43

6-Leo Kuper, Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century (New Haven and London: Yale University Press, 1981), p. 27.

7-Before compromises were made to reach the final definition, the UN originally described genocide as "the denial of the right of existence of entire human groups, as homicide is the denial of the right to live of individual human beings…." Quoted in Kuper, op. cit., p. 23.

8-See also Zigiranyirazo, (Trial Chamber), December 18, 2008, para. 431 (similar Karera, (Trial Chamber), December 7, 2007, para. 552 (similar); Seromba, (Trial Chambe December 13, 2006, para. 361 (similar); Mpambara, (Trial Chamber), September 11, 2006 para. 9 (similar); Simba, (Trial Chamber), December 13, 2005, para. 422 (similar.

9-Van Bruinessen, Martin (1994), "Genocide in Kurdistan?: The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the Chemical War Against the Iraqi Kurds (1988)", in Genocide: Conceptual and Historical Dimensions (ed.) by George J. Andreopoulos, University of Pennsylvania Press.

10- Van Bruinessen, Martin (2000), "Kurdish society, ethnicity, nationalism and refugee problems", in Stefan Sperl and Philip G. Kreyenbroek, The Kurds, A contemporary overview, Lonon and New York: Routledge.

11- Watch, Genocide (2006), "Saddam Hussein's Anfal against the Kurds Was Genocide available at http://www.kurdmedia.com/news.asp?id=13471 Watch, Human Right (1994), "Bureaucracy of Repression: The Iraqi Government in Its Own Words", available at http://www.hrw.org/reports/1994/iraq/TEXT.htm.

12-Watch, Human Right (1993), "The Ali Hassan Al-Majid Tapes", meeting nr. 5, available at http://hrw.org/reports/1993/iraqanfal/APPENDIXA.htm.

13-Watch, Human Right (1993), "Chemical Ali in His Own Words" available at http://www.hrw.org/campaigns/iraq/chemicalali.htm.

13-Watch, Human Right (1993), "GENOCIDE IN IRAQ: The Anfal Campaign Against the Kurds", A Middle East Watch Report Human Rights Watch , New York, London, Printed in the United States of America. Library of Congress Card Catalog. More available at http://www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal

14-Qurbani, Arif (2003), "From Um Rehan to Topzawa", interview with Abdulhasan M. Murad, a bulldozer driver who participated in the 1988-genocide by digging pits and covering the mass graves, 28.09.2003 kurdistannet.org.

15-International Criminal Court, Elements of Crimes available at http://www.refworld.org/docid/4ff5dd7d2.html 2011.

16-William Schabas, Genocide in International Law, The Crimes of Crimes, Cambridge University Press, 2000) p.179 citing Prosecutor v. Akayesu (Case No. ICTR-96-4-T), Judgment, 2 September ,1998paragraph 588

17-Robinson, Nehemiah, The Genocide Convention: A Commentary, 63, New York: Institute of Jewish Affairs, 1960.

18-A prominent campaigner for this approach is Alexander Greenwalt's 'Rethinking GenocidalIntent: The Case for a Knowledge-Based Approach' in number 99 Columbia Law Review, 2259 ,1999

19-William Schabas, Genocide in International Law, The Crimes of Crimes, Cambridge University Press, 2000, pp. 256-260.

20-The Statute of the Iraqi Special Tribunal, 10 December 2003, Articles 11-14.

21-Human Rights Watch, ‘Judging Dujail: The First Trial before the Iraqi High Tribunal’, Report 18/9 November, 2006, p. 2.

22-Human Rights Watch, Justice for Iraq: A Human Rights Watch Policy Paper (Dec. 2002), http://www.hrw.org/backgrounder/mena/iraql217bg.htm [hereinafter HRW, Justice for Iraq] (concluding that the judiciary in Iraq was "deeply compromised" during Ba'ath Party rule and that the Revolutionary Court, State Security Court, and Special Provisional Court, in particular, were "instruments of repression.

پرۆفیسۆر دکتور عمر مارف گولّ,جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر رۆشنایی یاسایی نێودەولّەتی,بلاّوکراوەی ئاراس ژمارە942,چاپی پێنجەم هەولێر 2010, لاپەرە 144

23-THE ANFAL TRIAL AND THE IRAQI HIGH TRIBUNAL UPDATE NUMBER Two THE PROSECUTION WITNESS AND DOCUMENTARY EVIDENCE PHASES OF THE ANFAL TRIAL 6, available at http://www.ictj.org/images/content/7/2n725.pdf (last visited Feb. 18, 2009) [hereinafter UPDATE I

24- *Id*. (testimony of "Witness One47

25- *Id*. (testimony of forensic anthropologist Dr. Clyde Snow

26- *Id*. at 9

27-*Id*

28-*Id*. at 10.

29- ICC-OTP, Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, re-opens the preliminary examination of the situation in Iraq, 13 May 2014

30- UN Office of Legal Affairs, Summary of Practice of the Secretary-General as Depositary of Multilateral Treaties, U.N. Doc. ST/LEG/7/Rev.1, paras. 81-83 .

31- Available online at http://www.iraq-iht.org/ar/doc/ihtdf.pdf (Arabic); a preliminary English translation is available at http://law.case.edu/saddamtrial/content.asp?id=88. 8 See, e.g., Romesh Ratnesar, “Saddam’s Botched Trial,” Time January 5, 2007, available online at http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1574349,00.html

32- Defendant profiles and descriptions of the crimes with which they are charged, as well as the overview of the complainant phase found in this section, draw largely from the ICTJ’s “The Anfal Trial and the Iraqi High Tribunal Update Number One,” (January 2007) available online at http://198.170.242.9/arabic/AnfalUpdateOne.arb.pdf Arabic) and http://www.ictj.org/static/MENA/Iraq/AnfalUpdateOne.eng.pdf (English).

33-The Iraqi Code of Criminal Procedure (Law 23 of 1971) stipulates a two-step charging process. Defendants are first referred to trial (art. 131), and a charging instrument is then drawn up by the court after prosecution has presented its evidence (art. 181

34- Prosecutor's opening statement, 21 August 21 2006 (ICTJ Observer Notes See, e.g., GENOCIDE IN IRAQ: THE ANFAL CAMPAIGN AGAINST THE KURDS, Human Rights Watch (1993 available online at http://www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/

35- A key element in the crime of genocide is an "intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnic, racial or religious group as such an "intent to eliminate, in whole or in part;" see IHT Statute, Art. 11, First.

36- Human Rights Watch Report, "Genocide in Iraq: The Anfal Campaign against the Kurds," July 1993 available online at http://www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal.

37-Statute of the Iraqi High Criminal Court, supra note 9, art. 11. The Iraqi Statute mirrors the other substantive categories for individual accountability by also criminalizing conspiracy to commit genocide, direct and public incitement to commit genocide, attempts to commit genocide, and complicity in genocide.

38-Kelly, op cit, pp 989–995; Michael P. Scharf, The significance of the Anfal campaign indictment," in Michael P. Scharf and Gregory S. McNeal, eds, Saddam on Trial: Understanding and Debating the Iraqi High Tribunal (Durham, NC: Carolina Academic Press, 2006), pp 222–224.

39- Human Rights Watch, Genocide in Iraq: The Anfal Campaign against the Kurds (Washington, DC: Human Rights Watch, 1993), http://hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFALINT.htm. Questions & Answers on the decision of the ICC Prosecutor to close the preliminary examination in Honduras.